

Merleau-Ponty og naturens kvinnelige ansikt

//

//]]]]> //]]>

FORSKNING: Maurice Merleau-Pontys tanker om natur, og om den menneskelige subjektivitetens røtter i den, er i vinden innenfor samtidens kognisjonsforskning, miljøfilosofi og feministisk filosofi. Samtidig utgjør hans tendens til å kode filosofiske begreper i feminiserte termer en kanskje uvelkommen utfordring for feminister som ser en mulig alliert i ham.

Av Claus Halberg, som nylig disputerte i filosofi ved Universitetet i Bergen.

Problemet om forholdet mellom bevissthet og natur

I åpningssetningen i Merleau-Pontys første doktoravhandling og første bokutgivelse, *La structure du comportment* («Atferdens struktur») fra 1942, presenteres vi for det som kommer til å bli et hovedproblem gjennom hele hans filosofiske virke og forfatterskap: «Vårt mål er å forstå forholdene mellom bevissthet og natur: organisk, psykologisk, endog sosialt» (Merleau-Ponty 1960:1).

I sin neste og kanskje mer kjente avhandling og bokutgivelse, *Phénoménologie de la perception* («Persepsjonens fenomenologi») fra 1945, følger han opp denne tematikken: «Det som er gitt er et

finitt subjekts kommunikasjon med en ugjennomsiktig væren som det oppstår fra men som det også forblir engasjert i» (Merleau-Ponty 2005:264).

//]]]]> //]]>

Spørsmålet om bevissthetens og naturens forhold som ble introdusert i *La structure* har med andre ord en dobbel horisont hos Merleau-Ponty. På den ene siden reiser han det epistemologiske spørsmålet om hvordan naturen gir seg til kjenne og er tilgjengelig for bevissthet/subjektet. På den andre siden trekkes han mot det ontologiske spørsmålet om hvordan bevissthet/subjektivitet kan sies å være rotfestet i eller å oppstå fra en førbevisst/førsubjektiv natur. Det siste aspektet understrekes i Merleau-Pontys beskrivelse, i *Phénoménologie*, av den levende, bevegelige og sansende kroppen som et «naturlig selv» (*un moi naturel*) (2005:249).

I tiåret som fulgte publikasjonen av *Phénoménologie* skyves naturtematikken mer i bakgrunnen av Merleau-Pontys vending til temaer innen politisk teori, språkfilosofi, og utviklingspsykologi. Den kommer imidlertid tilbake igjen for fullt i og med rekken av kurs om naturbegrepet som han holdt i andre halvdel av femtitallet som professor i filosofi ved Collège de France. Den er også i høy grad tilstede i den mer poetiske utspørringen av «Væren», «vill væren», eller «verdens kjød» som vi finner i samlingen av sene manuskripter og arbeidsnotater som ble posthumt redigert og utgitt under tittelen *Le visible et l'invisible* av Merleau-Pontys elev og kollega Claude Lefort i 1964.

I et av disse arbeidsnotatene ser vi at Merleau-Ponty stadig er på leit etter måter å tenke relasjonene mellom det mentale og det kroppslige hinsides det kartesianske dualistiske skjemaet: «Definer sinnet (*l'esprit*) som kroppens andre side – vi har ingen idé om et sinn som ikke ville vært fordoblet med en kropp, som ikke ville vært etablert på denne grunnen» (2006:307).

Natur som bevissthetskorrelat

I Merleau-Pontys refleksjon over naturbegrepet støter vi blant annet på spørsmålet om naturens status vis-à-vis bevissthet om natur. Dette spørsmålet blir akutt for Merleau-Ponty på bakgrunn av den diskusjonen mellom idealisme og realisme som han fører gjennom hele sitt forfatterskap. På den ene siden gir han idealismen rett i at «vi kan ikke forestille oss en ting som ikke i prinsippet kan persiperes. Som Berkely sa, selv en ørken som aldri har blitt besøkt av noen har minst én observatør, som er oss selv når vi tenker på den, det vil si, når vi i et tankeeksperiment persiperer den» (2005:376).

Natur faller dermed sammen med persipert/perseptibel natur, noe som gir opphav til konklusjonen at «jeg er den absolutte kilden (...) jeg er den som frambringer for meg selv...denne horisonten hvis avstand fra meg ville brutt sammen om jeg ikke var der for å opprettholde den med mitt blikk» (2005:9).

For Merleau-Ponty er det altså, i tråd med den transcendentale idealismens forskrifter, utelukket å tale om naturen som om den forelå i seg selv og som seg selv uavhengig av et subjektivt eller

menneskelig perspektiv på den. Dette prinsippet oppgir Merleau-Ponty aldri, og minner oss ennå i *Le visible et l'invisible*, apropos fysikkens og biologiens værensformer, om at «ingen værensform kan settes uten med referanse til subjektiviteten» (2006:218).

Natur som barbarisk prinsipp

På den andre siden er Merleau-Ponty tilbakeholden med å gi idealismen for mye spillerom, og insisterer på at hans tilbakevending til subjektiviteten som den «absolutte kilden» er fundamentalt forskjellig fra den idealistiske tilbakevendingen til bevisstheten (2005:9). Å rendyrke beskrivelsen av naturtingen og den naturlige verden som blott og bart bevissthetskorrelat, som intet annet enn polen for vårt intensjonale liv – om dette livet er aldri så mye kroppslig forankret – innebærer at man nøyer seg med en psykologisk definisjon av naturen. Man reduserer naturen til erfaringene hvori vi møter den. Men dette er i siste instans en umulighet, og det er her realismen har rett mot idealismen: «Det reelle er et solid stoff (*un tissu solide*), det avventer ikke våre dommer før det tar opp i seg de mest overraskende fenomener eller tilbakeviser våre sannsynligste innbilninger» (2005: 11).

Naturen omfatter altså et «barbarisk prinsipp», et uttrykk Merleau-Ponty låner fra Schelling ved flere anledninger, og som han utlegger som et «overskudd av væren vis-à-vis bevisstheten om væren» (Merleau-Ponty 2003:38). Naturen kan ikke tenkes løsrevet fra en bevissthet (den menneskelige) som den står i forhold til; samtidig kan den heller ikke reduseres til måten den framstår for denne bevisstheten på.

I siste instans er altså naturen bare tenkelig innenfor rammen av menneskets intensjonale liv og historisitet, men er samtidig noe annet enn dette livet og denne historisiteten – ikke minst siden den også er den grunn som disse oppstår fra. En gjennomreflektert og selvkritisk naturfilosofi må være på høyde med denne naturens overskudd, motstand – kort sagt, annethet – som den post-kartesianske moderniteten ikke har villet vite av.

Men hvordan tenke denne annetheten, denne motstanden, dette naturens «barbariske prinsipp»?

Kvinnen som trope for metafysikkens utside

I den europeiske filosofiske tradisjonen som Merleau-Ponty står i forlengelsen av er det en utbredt og veldokumentert tendens blant mannlige forfattere til å rekursere på forestillinger om «kvinnens uutgrunnelighet» i forsøket på å gripe det som unnslipper og forstyrrer den innarbeidede filosofiske begrepsligheten (se bl.a. Lloyd 1993 og Hadot 2006). Det kan derfor være nærliggende å se nærmere på om Merleau-Pontys utspørring av det «barbariske» ved naturen kan sies å knytte an også til dette aspektet ved tradisjonen.

Nietzsche framviser denne tendensen i emblematiske form, samtidig som han begynner å

undergrave den. I fortalen til *Hinsides godt og ondt* lanserer han som kjent muligheten for at sannheten kan vise seg å være en kvinne. I lys av en slik hypotese ville man i følge Nietzsche kunne konkludere med at «den forfærdelige alvor og kejtede masen på, hvormed de [dogmatiske filosofer] har plejet at nærme sig sandheden, i den grad har været ubehændige og ubelejlige midler til at erobre et fruentimmer med» (Nietzsche 2002:17).

//

//]]]]> //]]>

Samtidig er Nietzsche med en slik sammenligning ikke (i motsetning til Francis Bacon 300 år tidligere) ute etter å instruere sannhetssøkerne i den rette metode. For hva er det mer presist ved kvinnen som for Nietzsche gjør henne egnet som bilde på sannheten, som forklaring på at sannheten så langt har forblitt utenfor metafysikkens rekkevidde – om ikke hennes løgnaktighet og svikefullhet? «Men hun vil ikke sandhed: hvad betyder vel sandhed for kvinden! Intet er fra første færd kvinden mere fremmed, imod, fjendtligt end sandhed – hendes store kunst er løgner, hendes højeste anliggende er skinnnet og skønheden» (Nietzsche 2002: 146).

Kvinnen blir således Nietzsches framlegg til urbildet på sannhetens natur som et uendelig, fortryllende og besettende spill med slør, masker, hildringer og simulakra – urbildet på en vilje til bedrag som har maskert seg selv som vilje til sannhet.

Dette motivet videreføres av to av det 20. århundres mest toneangivende forskjellsfilosofer, Emmanuel Levinas og Jacques Derrida. Levinas framsetter det feminine som inkarnasjonen av en ontologisk kategori som bryter med så vel «parmenidesiansk enhet» som med «sartriansk kontradiksjon», av en «mode of being which consists in slipping away from the light». Dette er takket være at «hiding is the way of existing of the feminine, and this fact of hiding is precisely

modesty» (Levinas 1987: 85).

Derrida, som mer eksplisitt knytter an til Nietzsche, har på sin side en desto lengre og mer omfattende portefølje av eksplisitte spekulasjoner over det feminine som en slags dekonstruksjonens spydspiss, en spydspiss som står til disposisjon for så vel mannlige som kvinnelige dekonstruktivister (se for eksempel, Derrida 1979 og 2005).

Natur som avgrunnelig/kvinnelig tilslørthet

La oss så ta opp tråden igjen fra Merleau-Ponty og undersøke om hans naturfilosofi kan sies å utgjøre en del av den tradisjonen jeg høyst summarisk har skissert med Nietzsche, Levinas og Derrida, med henblikk på bruk av kvinnen som trope for metafysikkens utside. Nærmere bestemt, la oss kaste et blikk på hans framstilling av hva det er som forankrer persepsjonstingen i naturens domene, dvs. hva som – for persepsjonen – utgjør tingens ontologiske, utenom-psykologiske element eller tinglighet.

Ved nærmere ettersyn finner vi at dette elementet langt fra består i noen stofflighet som skrubber mot kroppens overflate, men snarere i noe vi kunne kalt for avgrunnelig tilslørthet/beskjedenhet – nettopp den strukturen eller væremåten som Nietzsche, Levinas og Derrida eksplisitt assosierer med kvinnen. I *Phénoménologie* leser vi at «det som utgjør tingens 'realitet' er nettopp det som frarøver (*dérobe*) oss besittelse av den» (Merleau-Ponty 2005:280); tingens tinglighet eller naturforankring gjør den til «et Selv som unnflyr oss i like stor grad som fortroligheten med en fremmed bevissthet» (2005:378).

I essayet «Le philosophe et son ombre» forklarer Merleau-Ponty at filosofien som prosjekt kan sies, fra en vinkel, å bestå i å «blotlægge en tingenes bagside som vi ikke har konstitueret» (1969:220); men en total blottlegning av denne baksiden, et umiddelbart møte med Væren selv, kommer ikke på tale, for – som han skriver i *Le visible et l'invisible* – umiddelbarheten er seg selv bare på avstand og «trekker seg unna (*s'éloigne*) i den utstrekning filosofien ønsker å nærme seg den og smelte sammen med den» (Merleau-Ponty 2006:161).

Kort sagt, «hvis Væren er skjult, så er dette i seg selv et trekk ved Væren, og ingen avdekning vil kunne få oss til å forstå det» (2006:160).

Tilslørthet, dissimulasjon og beskjedenhet tilkommer altså Væren eller naturen som et definerende kjennetegn, og ikke bare som funksjon av mangel på kognitive midler fra vår side. Tingenes – eller ideenes – væren eller natur består ikke i noe annet enn nettopp «deres alltid særegne, alltid enestående måte at forskanse sig bag [sine fænomenale aspekter] på» (1969:274); «Hver gang vi vil gribe dem umiddelbart, lægge hånd på dem, indfange dem eller betrakte dem utilsløret, mærker vi, at forsøget er meningsløst, at de fjerner sig, i samme grad som vi nærmer os» (1969:273-274).

Tingenes, eller naturens, annethet eller barbariske prinsipp beskrives altså av Merleau-Ponty som

en ustoppelig mangfoldiggjøring av overflater, slør, ornamenter, og fordreininger – kort sagt, en avgrunnelig tilslørthet, beskjedenheter og selvforstillelse som lyder som et ekko av Nietzsches sammenligning av sannheten med en kvinne.

Kanskje fantasien om det evige, utgrunnelige kvinnelige har (dis)simulert seg selv i Merleau-Pontys tenkning i skikkelsen av en natur som har den uavvendelige og endeløse (dis)simulasjonen som sitt fremste kjennetegn?

Litteratur

- Derrida (1979) *Spurs: Nietzsche's Styles*. Oversatt av Barbara Harlow. Chicago: University of Chicago Press
- Derrida (2005) «Women in the Beehive: A Seminar with Jacques Derrida». I: *Differences* 16, nr. 3, ss. 139-157
- Hadot, Pierre (2006) *The Veil of Isis: An Essay on the History of the Idea of Nature*. Oversatt av Michael Case. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press
- Levinas, Emmanuel (1987) *Time and the Other*. Oversatt av Richard A. Cohen. Pittsburgh, P.A.: Duquesne University Press
- Lloyd, Genevieve (1993) *The Man of Reason: «Male» and «Female» in Western Philosophy* (2nd edition). London: Routledge
- Merleau-Ponty, Maurice (2006) *Le visible et l'invisible: suivi de Notes de travail*. Redigert av Claude Lefort. Paris: Gallimard (Collection Tel)
- Merleau-Ponty, Maurice (2005) *Phénoménologie de la perception*. Paris: Gallimard (Collection Tel)
- Merleau-Ponty, Maurice (2003) *Nature. Course Notes from the Collège de France*. Overs. av Robert Vallier. Evanston, Ill.: Northwestern University Press
- Merleau-Ponty, Maurice (1969) *Tegn. Udvalgte essays*. Overs. av Per Aage Brandt. København: Rhodos
- Nietzsche, Friedrich (2002) *Hinsides godt og ondt*. Overs. av Niels Henningsen. Frederiksberg: DET lille FORLAG